

TVA 2012/58

Een wereld van verschil - verlof tot executie en erkenning van vernietiging van een buitenlands arbitraal vonnis

Mr. J.Ph. de Korte, actueel tot 08-08-2012

Actueel tot	08-08-2012
Auteur	Mr. J.Ph. de Korte ^[1]
Vakgebied(en)	Burgerlijk procesrecht (V)

1. Inleiding

Voor *TvA 2007/3* heb ik uiteengezet welke consequenties het discriminatieverbod van art. III tweede zin Verdrag van New York heeft voor de procedure voor het verkrijgen van een exequatur op een buitenlands arbitraal vonnis ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York. Daarbij heb ik onder meer geconcludeerd dat er geen hoger beroep of cassatie openstaat tegen de beschikking waarbij de exequatur op het buitenlandse arbitrale vonnis is verleend.^[2] Dit zogenaamde asymmetrisch appel is sindsdien door de Hoge Raad bevestigd in *Yukos Capital/Rosneft*.^[3] Dat arrest vormt aanleiding om voor deze Special meer specifiek stil te staan bij de wisselwerking tussen de exequaturprocedure van art. 1075 Rv en (de erkenning van) een buitenlandse vernietiging van het arbitraal vonnis. Kan erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis in een procedure ex art. 1075 Rv worden verzocht? Ook komt de vraag aan de orde hoe de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York eruit zou gaan zien als het Conceptwetsvoorstel Herziening arbitragerecht 2012 wordt doorgevoerd. Dat zijn de kernvragen waarop deze bijdrage een antwoord tracht te formuleren. Ik zal afsluiten met een pleidooi voor behoud, althans minieme aanpassing, van de bestaande procedure voor het verkrijgen van een exequatur op een arbitraal vonnis ex art. 1062 of 1075 Rv.

2. De exequaturprocedure van art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York

Voor het verkrijgen van verlof tot tenuitvoerlegging van een buitenlands arbitraal vonnis op grond van het Verdrag van New York geldt een verzoekschriftprocedure die moet worden ingeleid bij de voorzieningenrechter (art. 1075 Rv). Relatief bevoegd is de voorzieningenrechter van het arrondissement waar de wederpartij woonplaats heeft of waar tenuitvoerlegging wordt verzocht (art. 1075 Rv jo. art. 985 Rv). Er dient '*met bekwame spoed*' of '*ten spoedigste*' op het verzoek te worden geoordeeld (art. 1075 Rv jo. art. 987 Rv respectievelijk art. 1075 Rv jo. art. III Verdrag van New York jo. art. 1062 lid 2 en art. 1063 lid 2 Rv).

Voor *TvA 2007/3* heb ik betoogd dat er in die procedure geen hoger beroep of cassatie openstaat tegen verlening van het gevraagde verlof, geen bijstand van een advocaat verplicht is en geen oproeping bij deurwaardersexploit verplicht is. Het argument dat daarvoor werd gebruikt, is dat op grond van het discriminatieverbod van art. III tweede zin Verdrag van New York de procedure voor de partij die een in het buitenland gewezen arbitraal vonnis krachtens dat verdrag in Nederland ten uitvoer wenst te leggen niet aanzienlijk drukkender mag zijn dan de procedure voor de partij die een in Nederland gewezen arbitraal vonnis in Nederland wenst te executeren.^[4] In die laatste procedure, voor het verkrijgen van een exequatur op een in Nederland gewezen arbitraal vonnis, geldt dat geen hoger beroep of cassatie openstaat tegen verlening van het gevraagde verlof (art. 1062 lid 4 en art. 1063 lid 5 Rv), geen bijstand van een advocaat verplicht is (art. 1071 Rv)

en geen oproeping bij deurwaardersexploit verplicht is (art. 271 en 272 Rv). Zoals gezegd is het asymmetrisch appel sindsdien bevestigd door de Hoge Raad in de zaak *Yukos Capital/Rosneft*.^[6] De Hoge Raad heeft daarbij beslist dat een op grond van art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York verleend verlot tot tenuitvoerlegging van een arbitraal vonnis in principe direct kracht van gewijsde heeft.

3. Art. V lid 1 onder e Verdrag van New York

Art. V lid 1 onder e Verdrag van New York bepaalt dat een exequatur mag worden geweigerd indien de verwerende partij het bewijs levert dat het arbitraal vonnis is vernietigd door de bevoegde autoriteit van het land van de plaats van arbitrage. Het verdrag bepaalt niets over de procedurele of formele vereisten voor het leveren van dat bewijs afgezien van een verwijzing naar het procesrecht van het land van de exequaturrechter (art. III eerste zin en art. VII lid 1 Verdrag van New York). In de zaak *Yukos Capital/Rosneft* is in eerste aanleg en hoger beroep in feite beslist dat voor een geslaagd beroep op art. V lid 1 onder e Verdrag van New York ten minste vereist is dat het buitenlandse rechterlijke vernietigingsvonnis voor erkenning in Nederland in aanmerking komt.^[6]

Er is heel wat autoriteit voor de stelling dat het Verdrag van New York de lidstaten op geen enkele wijze verplicht om de executie van een arbitraal vonnis te weigeren en dat art. V daarvan de uitputtende lijst bevat van de gronden waarop een lidstaat executie *mag* weigeren.^[7] Met deze benadering houdt art. V Verdrag van New York niet meer in dan een verbod om executie op andere dan de daarin genoemde gronden te weigeren. Daaruit volgt dan dat zelfs indien de verwerende partij bewijst dat het arbitraal vonnis door de bevoegde autoriteit is vernietigd de exequaturrechter onder het Verdrag van New York verlot tot tenuitvoerlegging van het arbitraal vonnis *mag* verlenen.^[8] Dat is slechts anders indien de art. 1075 Rv-rechter op grond van een (ander) verdrag of algemeen internationaal privaatrecht en het Nederlandse procesrecht *verplicht* en *bevoegd* is om de buitenlandse vernietiging te erkennen. Die onderwerpen worden hierna in vier delen behandeld.

3.1 De minimumvereisten voor erkenning van een buitenlandse vernietiging van een arbitraal vonnis

Het Hof Amsterdam heeft in *Yukos Capital/Rosneft* geoordeeld dat het Verdrag van New York '*niet voorziet in de internationale erkenning van beslissingen van burgerlijke rechters tot vernietiging of terzijdestelling van arbitrale beslissingen*'.^[9] Er wordt aangenomen dat hetzelfde geldt met betrekking tot de EEX-Verordening en het Verdrag van Lugano (vanwege de exceptie in art. 1 lid 2 onder d daarvan).^[10] Daarmee zal de erkenning van een buitenlandse vernietiging van een arbitraal vonnis hooguit in enkele gevallen worden beheerst door een verdrag.^[11] Bij gebreke van een toepasselijk verdrag kan een buitenlands rechterlijk vonnis in Nederland worden erkend op basis van algemeen internationaal privaatrecht.

Algemeen wordt aangenomen dat voor rechterlijke erkenning (buiten verdrag) in ieder geval vereist is dat het buitenlandse vonnis kracht van gewijsde heeft, gebaseerd is op internationaal algemeen aanvaarde bevoegdheid en erkenning geen strijd met de openbare orde oplevert.^[12] Erkenning kan vanwege strijd met openbare orde worden geweigerd indien in de vernietigingsprocedure het recht op hoor en wederhoor is geschonden, het beginsel van gelijke behandeling is geschonden, het vernietigingsvonnis ongemotiveerd is of indien er in de vernietigingsprocedure geen of onvoldoende waarborgen bestonden voor een onafhankelijke en onpartijdige beoordeling. Dat laatste houdt niet alleen in dat de behandelend rechters onafhankelijk van de partijen dienen te zijn, maar ook dat andere rechters en de wetgevende en uitvoerende macht geen invloed op de uitkomst van de vernietigingsprocedure moeten kunnen hebben.^[13] Erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis waarbij een arbitraal vonnis is vernietigd zou volgens mij ook achterwege moeten blijven (vanwege strijd met de openbare orde of het overschrijden van internationaal algemeen aanvaarde bevoegdheid) wanneer de vernietiging is gebaseerd op een inhoudelijke beoordeling (door de vernietigingsrechter) van de vaststelling van feiten en de toepassing van recht door de arbiters of op een excessieve uitleg (door de vernietigingsrechter) van

de openbare orde.^[14] Erkenning zal ook vanwege strijd met openbare orde achterwege moeten blijven indien het buitenlandse vonnis is gebaseerd op een vaststelling van feiten (zoals het wel of niet bestaan van een arbitrageovereenkomst) die strijdig is met een eerder in Nederland gedane rechterlijke erkenning of tot stand gekomen rechterlijke vaststelling.^[15]

Bovendien moet worden aangenomen dat ook voor erkenning buiten verdrag formele bewijsvereisten gelden, zoals een authentiek afschrift van het vernietigingsvonnis en stukken waaruit blijkt dat het vernietigingsvonnis kracht van gewijsde heeft. Wat dat laatste betreft wordt in het algemeen aangenomen dat een vonnis kracht van gewijsde heeft indien daar geen gewoon rechtsmiddel meer tegen openstaat. In mijn optiek valt daarop af te dingen. Het is immers mogelijk dat er nog een indirect beroep openstaat bij bijvoorbeeld het buitenlandse Constitutionele Hof, het Europese Hof van Justitie of het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Zelfs indien *die* beslissingen niet in Nederland kunnen worden erkend, omdat daar niet dezelfde partijen bij betrokken waren of omdat er geen regeling voor de erkenning van internationale organen van toepassing is (zie art. 994 Rv), lijkt het mij bezwaarlijk dat Nederland een buitenlands vernietigingsvonnis erkent (als zijnde niet in strijd met de openbare orde) terwijl is vastgesteld dat dit vonnis of de wijze waarop het tot stand is gekomen de grondwet van dat buitenland, Europees recht of het EVRM schendt.^[16]

3.2 De procedure voor erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis

Een buitenlands rechterlijk vonnis kan geen werking in Nederland hebben zonder erkenning. Bij gebreke van een verdrag kan een buitenlands rechterlijk vonnis alleen werking in Nederland hebben na rechterlijke erkenning.^[17] Dit volgt alleen al uit het feit dat het buitenlandse rechterlijke vonnis in strijd kan zijn met de openbare orde en daaraan op die grond – zelfs indien geen van de procespartijen daar een beroep op doet – geen werking in Nederland kan toekomen.

Indien een verdrag op de erkenning van het buitenlandse rechterlijke vonnis van toepassing is, wordt aangenomen dat erkenning kan worden verkregen in de procedure van Boek 3 titel 9 Rv. Dit betreft een verzoekschriftprocedure die moet worden ingeleid bij de rechtbank (art. 985 e.v. Rv).^[18] In deze procedure dient '*met bekwame spoed*' geoordeeld te worden (art. 987 lid 1 Rv). Relatief bevoegd is de rechtbank van het arrondissement waar de wederpartij woonplaats heeft of waar tenuitvoerlegging (lees: erkenning) wordt verzocht (art. 985 Rv). Bijstand van een advocaat is verplicht (art. 986 lid 1 Rv). Ieder van de partijen kan binnen een maand hoger beroep instellen (art. 989 lid 2 en art. 990 Rv), waarbij de grieven in het beroepschrift opgenomen dienen te zijn (art. 359 Rv jo. art. 278 lid 1 Rv).

Indien geen verdrag van toepassing is, wordt aangenomen dat erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis verkregen kan worden in een dagvaardingsprocedure (zie art. 431 lid 2 Rv, art. 78 en 261 lid 2 Rv). Ook die procedure moet worden ingeleid bij de rechtbank.^[19] Voor die procedure geldt niet dat met bekwame spoed geoordeeld moet worden. Tenzij de gedaagde woonplaats in Nederland heeft (art. 99 Rv) zal veelal de Rechtbank 's-Gravenhage relatief bevoegd zijn (art. 109 Rv). Bijstand van een advocaat is ook in deze procedure verplicht (art. 79 lid 2 Rv). Ook deze procedure kent een symmetrisch appel (art. 332 Rv). De beroepstermijn is drie maanden (art. 339 Rv), waarbij de grieven niet in de appeldagvaarding opgenomen behoeven te worden (art. 343 Rv).

Ik kom hierna toe aan de vraag of erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis in reconventie kan worden verkregen.

3.3 De procedure voor erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis waarbij een arbitraal vonnis is vernietigd

Is de procedure voor de erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis anders indien het een vonnis betreft waarbij een arbitraal vonnis is vernietigd? Tot op heden lijkt iedereen daar vanuit te zijn gegaan. Immers, velen

– en ook de voorzieningenrechter in de zaak *Yukos Capital/Rosneft* – lijken aan te nemen dat de buitenlandse vernietiging van het arbitraal vonnis kan worden erkend in de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York, terwijl dit een *verzoekschrift*procedure is met een *asymmetrisch* appel, met een beroepstermijn van twee maanden, *zonder* verplichte procesvertegenwoordiging die bij de *voorzieningenrechter* moet worden ingeleid en waarin '*met bekwame spoed*' of '*ten spoedigste*' geoordeeld moet worden. Is de art. 1075 Rv-rechter niet onbevoegd om een buitenlands rechterlijk vernietigingsvonnis te erkennen? Daar zijn naar mijn inzicht goede argumenten voor te geven.

Stel dat de partij die heeft bewerkstelligd dat het arbitraal vonnis in het buitenland is vernietigd zeker wil stellen dat deze vernietiging in Nederland werking heeft (bijv. omdat deze vreest dat de wederpartij anders beslag in Nederland zal leggen ter verhaal van het arbitraal vonnis^[20]) dan is deze partij aangewezen op de verzoekschrift- of dagvaardingsprocedure voor de erkenning van een buitenlands rechterlijk vonnis die moet worden ingeleid bij de rechtbank. Deze partij kan in ieder geval geen verzoekschriftprocedure bij de voorzieningenrechter ex art. 1075 Rv starten voor de erkenning van het rechterlijke vernietigingsvonnis omdat deze procedure alleen ziet op de erkenning en tenuitvoerlegging van arbitrale vonnissen. Daarmee is volgens mij aangetoond dat de rechtbank de absoluut bevoegde (eerste) instantie is om op een verzoek of vordering tot erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis te oordelen. Stel dat er inmiddels een exequatur op het arbitraal vonnis is verleend in de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York en dat pas daarna het arbitraal vonnis in het buitenland wordt vernietigd. De beschikking waarbij een exequatur op het arbitraal vonnis werd verleend heeft direct kracht van gewijsde (vanwege het asymmetrisch appel) en de procedure ex art. 1075 Rv is daarmee dan dus definitief geëindigd. De enkele buitenlandse vernietiging heeft dan niet van rechtswege de vernietiging van de '*in naam der Koningin*' verleende executoriale titel tot gevolg (op grond van welke titel een derde inmiddels eigenaar kan zijn geworden van geëxecuteerde vermogensbestanddelen). Voor de vernietiging van de executoriale titel zal dan ten minste het buitenlandse vernietigingsvonnis in Nederland moeten worden erkend (welke erkenning dan mogelijk naar analogie van art. 1062 lid 4 Rv de vernietiging van de executoriale titel met zich brengt). De partij die de vernietiging van het arbitraal vonnis heeft bewerkstelligd heeft (ook) dan geen andere rechtsingang dan de verzoekschrift- of dagvaardingsprocedure bij de (in eerste instantie) absoluut bevoegde rechtbank om die vernietiging in Nederland te doen erkennen.^[21] Wanneer de chronologie anders is – dus: wanneer hangende het verzoek ex art. 1075 Rv (in eerste instantie of tijdens het hoger beroep) de buitenlandse vernietiging van het arbitraal vonnis kracht van gewijsde verkrijgt – kan dat volgens mij geen invloed hebben op het toepasselijke procesrecht (absolute en relatieve bevoegdheid, verzoekschrift- of dagvaardingsprocedure, wel of geen verplichte procesvertegenwoordiging, wel of geen bekwame spoed, wel of geen appelverbod, beroepstermijn).^[22] In mijn optiek zal ook dan de partij die het arbitraal vonnis heeft weten te vernietigen zich tot de rechtbank moeten wenden om erkenning van de vernietiging in Nederland te verkrijgen en zal deze partij in de procedure ex art. 1075 Rv slechts het op grond van art. V lid 1 onder e Verdrag van New York vereiste bewijs kunnen leveren indien het vernietigingsvonnis in die aparte Nederlandse procedure is erkend en dit vonnis kracht van gewijsde heeft verkregen.

In dit verband moet ook worden bedacht dat de procedure ex art. 1062 Rv, voor het verkrijgen van een exequatur op een in Nederland gewezen arbitraal vonnis, bedoeld is om kort en eenvoudig te zijn^[23] en er – juist om problemen van samenloop te voorkomen – voor is gekozen om de vraag of het arbitraal vonnis voor vernietiging in aanmerking komt te concentreren in een aparte, 'normale' dagvaardingsprocedure ex art. 1064 Rv.^[24] Er kan in die nationale situatie geen vernietiging van het arbitraal vonnis worden verkregen in de exequaturprocedure. Waarom zou er in de internationale situatie dan wel erkenning van vernietiging kunnen worden verkregen in de exequaturprocedure? Het ligt voor de hand dat het een schending van het discriminatieverbod van art. III en/of het meestbegunstigingsgebod van art. VII lid 1 Verdrag van New York zou opleveren indien erkenning van de vernietiging in de exequaturprocedure van art. 1075 Rv kan worden verkregen (met alle vertraging en (advocaat)kosten van dien) terwijl er geen vernietiging van het arbitraal vonnis kan worden verkregen in de exequaturprocedure van art. 1062 Rv.

Bij de vraag welke onderwerpen aan de orde gesteld kunnen worden in de verzoekschriftprocedure van art. 1075 Rv is art. 282 lid 4 Rv van belang. Uit deze bepaling volgt dat bij verweer geen onderwerpen aan de orde gesteld kunnen worden die geen betrekking hebben op het oorspronkelijke verzoek. Zelfs indien zou worden aangenomen dat de erkenning van het buitenlandse vernietigingsvonnis betrekking heeft op het verzoek om erkenning en verlof tot tenuitvoerlegging van het arbitraal vonnis, moet worden aangenomen dat een gecombineerde behandeling niet mogelijk is wanneer dit tot procedurele complicaties zou leiden.^[25] Een gecombineerde behandeling lijkt mij dan ook niet haalbaar gezien de hiervoor genoemde verschillen wat betreft absolute en relatieve bevoegdheid, verzoekschrift- of dagvaardingsprocedure, verplichte procesvertegenwoordiging, bekwame spoed, appelverbod en beroepstermijn. In de verzoekschriftprocedure van art. 1075 Rv zal de rechter zich onbevoegd moeten verklaren om een buitenlands vernietigingsvonnis in Nederland te erkennen (art. 72 Rv) en dit onderwerp mogelijk kunnen verwijzen naar de absoluut en relatief bevoegde rechter (art. 71 Rv) waarbij de processtukken dan aan de wel toepasselijke procedure aangepast kunnen worden (art. 69 Rv).

Kortom, er zijn goede gronden om aan te nemen dat erkenning van een buitenlandse rechterlijke vernietiging van een arbitraal vonnis in een aparte procedure verkregen moet worden en niet in de verzoekschriftprocedure ex art. 1075 Rv kan worden verkregen. Zoals gezegd, deze uitkomst kan geen schending van het Verdrag van New York opleveren: voor de erkenning van vernietiging door de daartoe bevoegde buitenlandse autoriteit verwijst het verdrag immers naar nationaal procesrecht (art. III en VII lid 1). Bovendien is deze uitkomst juist geheel in lijn met het doel van het Verdrag van New York (om de partij die een exequatur op het arbitraal vonnis wenst te verkrijgen zo min mogelijk in de weg te leggen) en het beleid van Nederland om het gebruik van (internationale) arbitrage te bevorderen. De partij die de arbitrage heeft gewonnen, is beter af. Deze kan zich in drie instanties verweren tegen de erkenning van de buitenlandse vernietiging, terwijl het verzoek om een exequatur ondertussen is toegewezen of opgeschort (in plaats van afgewezen). Het enige nadeel voor deze partij is dat een verleend verlof tot tenuitvoerlegging van het arbitraal vonnis in een later stadium nog onderuit kan gaan, maar dat is niet anders voor de partij die een Nederlandse arbitrage heeft gewonnen. De partij die de vernietiging van het arbitraal vonnis heeft bewerkstelligd, kan ook niet klagen: die heeft drie instanties ter beschikking om erkenning daarvan in Nederland te verkrijgen (in plaats van – volgens menig schrijver na *Yukos Capital/Rosneft* – potentieel maar één).^[26] Indien het middel van vernietiging in het buitenland niet bestaat of niet-tijdig is ingesteld, kan deze partij in de procedure ex art. 1075 Rv nog altijd een beroep doen op de weigeringsgronden van art. V lid 1 onder a-d en lid 2 Verdrag van New York – die vrijwel identiek zijn aan de Nederlandse vernietigingsgronden van art. 1065 Rv.

De enige vraag die resteert is hoe de exequaturrechter in de art. 1075 Rv-procedure dient om te gaan met een (al dan niet dreigende) buitenlandse vernietiging van het arbitraal vonnis of met een aanhangige, aparte, procedure voor de Nederlandse erkenning daarvan en een in dat verband in de procedure ex art. 1075 Rv gedaan beroep op art. V lid 1 onder e of VI Verdrag van New York. Op grond van voorgaande conclusie met betrekking tot de (on)bevoegdheid van de exequaturrechter en volgens de systematiek van het Verdrag van New York zal de exequaturrechter in mijn optiek vanaf het moment dat wordt bewezen dat de vordering tot vernietiging bij de buitenlandse bevoegde autoriteit aanhangig is gemaakt tot het in kracht van gewijsde gaan van de erkenning in Nederland van het buitenlandse vernietigingsvonnis de exequatur op het arbitraal vonnis mogen verlenen of de beslissing op het verzoek daartoe mogen opschorten – afhankelijk van onder meer een inschatting van de goede en kwade kansen van de erkenning van de vernietiging in Nederland – maar in geen geval de exequatur mogen weigeren.^[27] In het onverhoopte geval dat een exequatur op het arbitraal vonnis wordt verleend en daaraan uitvoering is gegeven en in een later stadium de buitenlandse vernietiging van het arbitraal vonnis in Nederland wordt erkend, moet – ondanks het ontbreken van een bepaling op grond waarvan de Nederlandse executoriale titel wordt vernietigd door de definitieve erkenning van het buitenlandse vernietigingsvonnis (vgl. art. 1062 lid 4 Rv) – worden aangenomen dat de executant schadeplichtig is.^[28] De kans dat dit gebeurt, acht ik echter klein omdat het buitenlandse vernietigingsvonnis in dat geval welhaast gebaseerd moet zijn op gronden die niet zijn aangevoerd in de procedure ex art. 1075 Rv (en waarvan daarom in Nederland afstand is gedaan), op gronden die niet internationaal algemeen aanvaard zijn (dus op andere

gronden dan de weigeringsgronden van art. V Verdrag van New York, die dan al afwezig zijn bevonden in de exequaturprocedure ex art. 1075 Rv), of een beoordeling die in strijd is met de openbare orde en daarom niet voor erkenning in Nederland in aanmerking kan komen (zie hiervoor onder 3.1).

4. Het Conceptwetsvoorstel

Het Conceptwetsvoorstel Herziening arbitragerecht 2012 beoogt de exequaturprocedure van art. 1062 Rv te 'verkorten' tot één feitelijke instantie bij het hof met (geheel of partieel uit te sluiten) symmetrische mogelijkheid van cassatie (art. II onder ZZ en AAA van het conceptvoorstel^[29]) wat via de band van art. III Verdrag van New York directe invloed heeft op de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York. Ik ben geenszins overtuigd van de noodzaak van deze wijziging en vraag me bovendien af hoe de opsteller, met de voorgestelde wijzigingen van de procedure van art. 1062 Rv, de procedure van art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York voor zich ziet.

De argumenten die zijn aangevoerd voor deze wijziging overtuigen niet.^[30] Er is zeker wat te zeggen voor in arbitrage gespecialiseerde kamers bij de hoven (of één gespecialiseerd hof) maar dat is geen grond voor de bedoelde verkorting. Voor zover de expertise van de voorzieningenrechters te wensen over zou laten, geldt dat zij zich kunnen specialiseren (of dat gekozen kan worden voor één bevoegde, gespecialiseerde voorzieningenrechter). Er kan ook met de voorgestelde wijzigingen van art. 1062 Rv in die procedure geen vordering tot vernietiging worden ingesteld en in de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York ook geen vordering of verzoek tot erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis worden ingesteld, terwijl een verleend verlof tot executie van het arbitraal vonnis in beide gevallen wel redresseerbaar is door in een separate procedure vernietiging respectievelijk erkenning van het buitenlandse vernietigingsvonnis te verkrijgen. De aangevoerde argumenten voor afschaffing van het asymmetrisch appel gaan volgens mij dus ook niet op. De conceptmemorie van toelichting suggereert dat met de voorgestelde wijzigingen van de exequaturprocedures de partij die de arbitrage heeft gewonnen beter af zou zijn, maar op de kermis heeft men voor het winnen van een prijs toch echt liever drie schoten waarvan er maar één raak hoeft te zijn dan twee schoten die beide raak moeten zijn.^[31]

Het verzoekschrift waarmee een procedure ex art. 1062 of 1075 Rv wordt ingeleid is vaak kort. De verzoeker zal op dat moment in het algemeen niet kunnen anticiperen of de wederpartij weigeringsgronden zal aanvoeren en – zo ja – welke. Vaak zal de wederpartij pas in het verweerschrift de kaarten uitspelen die deze in de arbitrage heeft opgespaard. De verzoeker moet zich dan van pleidooi (of nadere akten) bedienen voor het verweer tegen de aangevoerde weigeringsgronden waarbij soms gedetailleerd uitgelegd moet worden hoe het in de arbitrage is gelopen. Indien het (enige feitelijke) debat beperkt zou blijven tot de procedure bij het hof – waarbij een pleidooi in eerste en tweede termijn van slechts twintig minuten usance is – dreigt de verzoeker onvoldoende gelegenheid te krijgen om het arbitraal vonnis te verdedigen. Dat kan niet de bedoeling zijn.

Het valt op grond van het discriminatieverbod van art. III Verdrag van New York niet te verdedigen dat de verweerder in de procedure van art. 1075 Rv (in het huidige voorstel onverkort in te leiden bij de voorzieningenrechter, met de mogelijkheid van hoger beroep en cassatie) meer instanties worden gegund dan in de procedure van art. 1062 Rv (in het huidige voorstel in te leiden bij het hof met de uit te sluiten mogelijkheid van cassatie). Het huidige voorstel deed daarom bij mij de vraag rijzen of de bedoeling daarvan is dat in de procedure ex art. 1075 Rv en het Verdrag van New York het inleidende verzoek bij het hof moet worden gedaan of dat tegen de beschikking van de voorzieningenrechter alleen cassatie openstaat (tenzij partijen dat hebben uitgesloten). Wellicht moet ik er in dat verband ook nog op wijzen dat niet van partijen kan worden verwacht om ten tijde van het sluiten van de arbitrageovereenkomst een (geinformeerde) keuze te maken tussen het wel of niet uitsluiten van cassatie. Dat vergt van iedere partij die waar ook ter wereld een arbitrageovereenkomst sluit – en dus ook van een buitenlandse partij die een plaats van arbitrage buiten Nederland overeenkomt en wiens wederpartij op dat moment nog geen vermogensbestanddelen in Nederland heeft – een te ver vooruitziende blik.

De potentie van Nederland als land voor (tenuitvoerlegging van buitenlandse) arbitrage moet niet worden gezocht in een vergaande beperking van de mogelijkheden om een exequatur op het arbitraal vonnis te verkrijgen (zoals de bedoelde 'verkorting' en afschaffing van het asymmetrisch appel tot gevolg zouden hebben), maar in de beperking van de gronden waarop executie van een arbitraal vonnis voorkomen kan worden (zoals verdere ontwikkeling van de gronden voor weigering van erkenning van een buitenlandse vernietiging).

Om alle voorgaande redenen – en niet in de laatste plaats ter ere van de jubilaris – bepleit ik dat de exequaturprocedures van art. 1062 en 1075 Rv zo veel mogelijk bij het oude worden gelaten.^[32] De enige wijzigingen van de bestaande regeling die ik in dat verband nuttig of geboden acht, zijn:

1. Invoering van verplichte procesvertegenwoordiging voor de procedure van art. 1062 Rv (dus schrapping van de verwijzing naar die bepaling in art. 1071 Rv).^[33] Dit brengt op grond van art. 278 lid 3 Rv mee dat in de procedure ex art. 1062 Rv de verzoeker domicilie kiest aan het adres van diens advocaat. Hetzelfde geldt dan ook voor de procedure ex art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York, maar het zou beter zijn om dat tot uitdrukking te brengen in art. 1075 Rv zelf.
2. In art. 1075 Rv zelf tot uitdrukking brengen dat oproeping bij deurwaardersexploit niet verplicht is (vgl. art. 271 en 272 Rv), dat '*ten spoedigste*' geoordeeld dient te worden (vgl. art. 1062 lid 2 en art. 1063 lid 2 Rv) en dat geen hoger beroep of beroep in cassatie openstaat tegen een verlot tot tenuitvoerlegging (vgl. art. 1062 lid 4 en art. 1063 lid 5 Rv).
3. Invoering van de mogelijkheid om ex art. 1075 Rv een exequatur te verlenen op een gedeelte van een arbitraal vonnis (dus toevoeging van de woorden '*geheel of gedeeltelijk*' aan het laatste deel van de eerste zin van art. 1075 Rv).
4. Toevoeging aan Boek 4 titel 2 Rv van een bepaling dat een verlot tot tenuitvoerlegging van rechtswege vernietigd is op het moment dat een erkenning van een buitenlandse vernietiging of herroeping van het arbitraal vonnis waarop het verlot is verleend kracht van gewijsde verkrijgt.

Voetnoten

Voetnoten

- [1] Mr. J.Ph. de Korte is advocaat te Amsterdam. Mr. S.N.J. Putter heeft bijgedragen aan de juridische onderbouwing en dr. T.J. Moser heeft bijgedragen aan de rekenkundige onderbouwing van deze publicatie.
- [2] Het argument heb ik voor het eerst in 2005 opgeworpen bij het Hof 's-Gravenhage als niet-ontvankelijkheidsverweer in een hoger beroep tegen een exequatur (kort daarna geroyeerd).
- [3] HR 25 juni 2010, *JPBr* 2010/55, m.nt. R.J. Tjittes, *TvA* 2011/9, m.nt. van J.J. van Haersolte-van Hof, *Bb* 2011/25, m.nt. T.F.E. Tjong Tjin Tai, *NJ* 2012/55, m.nt. H.J. Snijders.
- [4] Art. III Verdrag van New York luidt: "*De erkenning of tenuitvoerlegging van scheidsrechterlijke uitspraken waarop dit Verdrag van toepassing is, zal niet worden onderworpen aan aanzienlijk drukkender voorwaarden of aanzienlijk hogere gerechtskosten dan die waaraan de erkenning of tenuitvoerlegging van de nationale scheidsrechterlijke uitspraken zijn onderworpen*".
- [5] HR 25 juni 2010, *JPBr* 2010/55, m.nt. R.J. Tjittes, *TvA* 2011/9 m.nt. van J.J. van Haersolte-van Hof, *Bb* 2011/25, m.nt. T.F.E. Tjong Tjin Tai, *NJ* 2012/55, m.nt. H.J. Snijders. Zie ook Hof 's-Gravenhage 20 december 2011, *TvA* 2012/27 .
- [6] Amsterdam (vzr.) 31 maart 2008, *JBPr* 2008/35 en Hof Amsterdam 28 april 2009, *TvA* 2010/5, r.o. 3.4-3.6 en 3.9-3.10.
- [7] J. Paulsson, 'Enforcing arbitral awards notwithstanding a local standard annulment', *ICC International Court of Arbitration Bulletin* Vol. 9, No. 1; J. Paulsson, 'May or must under the New York Convention: an exercise in syntax and linguistics', *Arbitration International* Vol.

- 14 Issue 2; P. Lastenhouse, 'Why setting aside an arbitral award is not enough to remove it from the international scene', *Journal of International Arbitration* Vol. 16 Issue 2; C. Koch, 'The enforcement of awards annulled in their place of origin', *Journal of International Arbitration* Vol. 26 Issue 2; C. Alfons, 'Recognition and enforcement of annulled foreign arbitral awards', Peter Lang 2010, p. 77; G.J. Meijer, *Overeenkomst tot arbitrage*, Deventer: Kluwer 2011, § 6.2.1; A.J. van den Berg, *The New York Convention of 1958*, Deventer: Kluwer 1981, p. 265; H.J. Snijders in zijn noot bij *Yukos Capital/Rosneft* in *NJ* 2012/55. Anders: P. Sanders, *Quo Vadis Arbitration? Sixty Years of Arbitration Practice*, Den Haag: Kluwer Law International 1999, p. 75; A.J. van den Berg, 'Enforcement of arbitral awards annulled in Russia', *Journal of International Arbitration* Vol. 27 Issue 2 en H.J. Snijders, *Nederlands Arbitragerecht*. Een artikelsgewijs commentaar op art. 1020-1076 Rv, art. 1075, aant. 1. Art. V lid 1 onder e Verdrag van New York ziet ook op het geval waarbij de tenuitvoerlegging van het arbitraal vonnis in het land van de buitenlandse bevoegde autoriteit is geschorst. Het valt niet in te zien waarom in dat geval de Nederlandse exequaturrechter een exequatur *moet weigeren* – en de beslissing op het verzoek bijv. niet (net als de buitenlandse rechter) zou mogen opschorten (zeker wanneer er in Nederland conservatoir beslag is gelegd ter verhaal van het arbitraal vonnis). Dan ontkomt men ook niet aan de constatering dat hetzelfde (op grond van dezelfde verdragstekst) moet gelden in geval van vernietiging door de buitenlandse bevoegde autoriteit. Bovendien geldt dat het exequaturverzoek mag worden toegewezen hangende een buitenlandse vernietigingsprocedure (art. VI Verdrag van New York). Zie voor toepassing daarvan onder meer Amsterdam (vzr.) 12 juli 1984, *NJ* 1988/12, r.o. 10, m.nt. P. Schultz; Engelse Court of Appeal in *Ipco (Nigeria) Ltd/Nigerian National Petroleum Corp.*, 2008, *EWCA* (Civ) 1157. Indien art. V lid 1 onder e bedoeld zou zijn als een weigeringsverplichting, zou art. VI moeten zijn geformuleerd en toegepast als een schorsingsverplichting.
- [8] De suggestie van onder meer A.J. van den Berg, in 'Enforcement of Arbitral Awards Annulled in Russia – Case Comment on Court of Appeal of Amsterdam, April 28, 2009', *Journal of International Arbitration* Vol. 27 Issue 2, als zou de vernietiging van een arbitraal vonnis *erga omnes* effect in alle 146 bij het Verdrag van New York aangesloten Staten hebben, komt mij onjuist voor alleen al omdat dit het onjuiste standpunt moet inhouden dat de buitenlandse vernietigingsrechter rechtsmacht in Nederland zou kunnen toekomen. Een buitenlandse rechter kan met zijn vernietiging toch niet zelfstandig een Nederlands conservatoir beslag of een '*in naam der Koninging*' verleende executorialie titel, gelegd of verkregen ter verhaal van het arbitraal vonnis, vernietigen? Dat kan deze volgens mij zeker niet als bijv. de partij die de arbitrage heeft gewonnen door de vernietigingsrechter geen gelegenheid heeft gekregen om te worden gehoord. In vgl. zin inmiddels het Engelse Court of Appeal in het vervolg van *Yukos Capital/Rosneft*, 2012, *EWCA* (Civ) 855, r.o. 125 en 134. Uit art. V lid 1 onder e Verdrag van New York kan volgens mij hooguit worden afgeleid: 1. een verdragsrechtelijk verbod om executie te weigeren vanwege vernietiging door een andere rechter dan de daartoe bevoegde autoriteit; of 2. een ipr-regel op grond waarvan de verdragsstaten een bepaalde buitenlandse rechter als de tot vernietiging bevoegde autoriteit hebben aangewezen. In beide gevallen volgt daar volgens mij niet uit dat de verdragsstaten hun soevereine macht hebben afgestaan om de erkenning van de uitkomst van de uitoefening van die bevoegdheid te weigeren.
- [9] Hof Amsterdam 28 april 2009, *TvA* 2010/5, r.o. 3.4.
- [10] G.J. Meijer, *Overeenkomst tot arbitrage*, Deventer: Kluwer 2011, § 6.3.5.
- [11] Voor de erkenning en tenuitvoerlegging van bepaalde rechterlijke vonnissen heeft Nederland bilaterale verdragen gesloten met Italië (1963), Duitsland (1965), Oostenrijk (1966) en het Verenigd Koninkrijk (1969) en is Nederland samen met Portugal, Cyprus, Albanië en Kuwait partij bij een multilateraal Haags verdrag (1971). Ik laat in het midden of deze zien op de erkenning van een vonnis waarbij een arbitraal vonnis is vernietigd en – zo ja – of deze erkenning van een vernietigingsvonnis toestaan nadat het arbitraal vonnis is erkend.
- [12] Zie onder meer § 37 van de conclusie van A-G Vranken bij HR 17 december 1993, *NJ* 1994/350; Amsterdam (vzr.) 31 maart 2008, *JBP* 2008/35 (*Yukos Capital/Rosneft*); Hof Amsterdam 28 april 2009, *TvA* 2010/5 (*Yukos Capital/Rosneft*); R.Ch. Verschuur, *Vrij verkeer van vonnissen*, Deventer: Kluwer 1995, § 2.5.6.1; N. Rosner, *Cross-border recognition and enforcement of foreign money judgments in civil and commercial matters*, Ulrik Huber Institute for Private International Law 2004, § 1.5. Dat een vernietigingsvonnis kracht van gewijsde dient te hebben, volgt naar mijn inzicht uit art. V lid 1 onder e Verdrag van New York. Het vormt immers een schending van die verdragsbepaling indien tenuitvoerlegging van een arbitraal vonnis op die grond is geweigerd terwijl de vernietiging in hoger beroep ongedaan is gemaakt.
- [13] Zie onder meer de UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary; Recommendation CM/REC (2010) 12 van de Raad van Europa; EHRM 9 december 1994, *NJ* 1996/592 (*Stran Greek Refineries/Griekenland*); EHRM 6 mei 2003, nr. 39343/98, r.o. 190-191 (*Kleyn/Nederland*); EHRM 6 september 2005, r.o. 80-86 (*Salov/Ukraine*).
- [14] Zie onder meer HR 21 maart 1997, *RvdW* 1997/69, r.o. 4.2; HvJ EG 1 juni 1999, nr. C-126/97, r.o. 35 (*Eco Swiss/Benetton*); HR 17 januari 2003, *NJ* 2004/384, r.o. 3.3; HR 9 januari 2004, *NJ* 2005/190, r.o. 3.5.2; HR 22 december 2006, *NJ* 2008/4, r.o. 3.3; A.J. van den Berg, *The New York Convention of 1958*, Deventer: Kluwer 1981, p. 269; J. Paulsson, 'Enforcing arbitral awards notwithstanding a local standard annulment', *ICC International Court of Arbitration Bulletin* Vol. 9, No. 1; C. Koch, 'The enforcement of awards annulled in their place of origin', *Journal of International Arbitration* Vol. 26 Issue 2; A. Sheppard, 'Interim ILA report on public policy as a bar to enforcement of international arbitral awards', *Arbitration International* Vol. 19 Issue 2; P. Mayer & A. Sheppard, 'Final ILA report on public policy as a bar to enforcement of international arbitral awards', *Arbitration International* Vol. 19 Issue 2; art. II Verdrag van New York; art. 8 en 34 UNCITRAL Model Law; art. IX European Convention on International Commercial Arbitration (Genève 1961, UN Treaty Series Vol. 484, No 7041); en onder meer art. 1022, 1065, 1074 en 1075 Rv jo. art. 985 Rv.

[15]

Art. 154 en 236 Rv. Zie ook onder meer R.Ch. Verschuur, *Vrij verkeer van vonnissen*, Deventer: Kluwer 1995, § 2.5.6.4 .3 ; N. Rosner, *Cross-border recognition and enforcement of foreign money judgments in civil and commercial matters*, Ulrik Huber Institute for Private International Law 2004, § 1.5.2.3 .

- [16] Voor wat betreft het EVRM vgl. R.Ch. Verschuur, *Vrij verkeer van vonnissen*, Deventer: Kluwer 1995, § 2.5.6.4 .2 ; N. Rosner, *Cross-border recognition and enforcement of foreign money judgments in civil and commercial matters*, Ulrik Huber Institute for Private International Law 2004, § 1.5.3 . Zie ook onder meer HvJ EG 14 december 2006, nr. C-283/05, r.o. 24-28 (*ASML Netherlands/SEMIS*).
- [17] HR 26 januari 1996, *NJ* 1997/258, r.o. 3.2 .
- [18] M. Polak 2012, (*T&C Rv*), Boek 3 titel 9 , Inleidende opmerkingen, aant. 2c . Overigens bepaalt de Nederlandse Invoeringswet bij het verdrag met Duitsland (Voor de erkenning en tenuitvoerlegging van bepaalde rechterlijke vonnissen heeft Nederland bilaterale verdragen gesloten met Italië (1963), Duitsland (1965), Oostenrijk (1966) en het Verenigd Koninkrijk (1969) en is Nederland samen met Portugal, Cyprus, Albanië en Kuweit partij bij een multilateraal Haags verdrag (1971). Ik laat in het midden of deze zien op de erkenning van een vonnis waarbij een arbitraal vonnis is vernietigd en – zo ja – of deze erkenning van een vernietigingsvonnis toestaan nadat het arbitraal vonnis is erkend.) dat op de erkenning van bepaalde Duitse vonnissen Boek 3 titel 9 Rv juist niet van toepassing is, dat het verzoek door een advocaat bij de v.zr. gedaan moet worden, dat er ‘*met bekwame spoed*’ geoordeeld moet worden en dat er alleen tegen weigering, binnen een maand, hoger beroep of cassatie openstaat. Ik zal deze uitzondering hierna niet telkens herhalen.
- [19] Tenzij de ktr. bevoegd is, welk geval ik verder buiten beschouwing laat.
- [20] Geenszins denkbeeldig gezien bijv. Hof Amsterdam 18 augustus 2000, *LJN* AA6850 (*Noga*).
- [21] Mogelijk kan erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis buiten verdrag dan ook worden verkregen in een executiegeschil ten gronde (art. 438 lid 1 en 3 Rv).
- [22] Alleen indien zou worden aangenomen dat een procedure voor de erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis kan worden gecombineerd met de procedure van art. 1075 Rv èn dat het appelverbod tevens ziet op een weigering van erkenning van het vernietigingsvonnis, zou gelden dat die weigering direct kracht van gewijsde heeft en een latere poging om de buitenlandse vernietiging te doen erkennen niet-ontvankelijk moet worden verklaard. Uit het procedureverloop zoals omschreven in de beslissingen inzake *Yukos Capital/Rosneft* blijkt dat daarin geen sprake is geweest van een tegenverzoek of vordering tot erkenning van de buitenlandse vernietiging, althans dat het beroep op art. V lid 1 onder e Verdrag van New York daarin niet als zodanig is opgevat.
- [23] Een exequatur mag worden verleend door het (ongemotiveerd) plaatsen van de woorden ‘*In naam der Koningin*’ aan het hoofd van het origineel van het arbitraal vonnis (art. 1062 lid 2 Rv jo. art. 430 lid 2 Rv). Weigeren kan alleen in geval van kennelijke strijd met de openbare orde en op 2 andere beperkte gronden (art. 1063 lid 1 Rv). Dit moet steeds ‘*ten spoedigste*’ gebeuren (art. 1062 lid 2 en art. 1063 lid 2 Rv).
- [24] Zie de MvA, gepubliceerd in *TvA* 1986 afl. 2, p. 88.
- [25] HR 13 mei 1988, *NJ* 1989/72, r.o. 4.2 (*IJsunie/Hubregtse*), m.nt. Heemskerk. Zie ook HR 29 mei 1987, *NJ* 1988/557, m.nt. Heemskerk (*Benkhald/Sportlaan*); de noot van P.A. Stein bij HR 23 maart 1979, *NJ* 1983/737; de noot van H.J. Snijders & M. Scheltema bij HR 31 januari 1992, *NJ* 1992/788; HR 7 mei 2004, *NJ* 2004/362, m.nt. Strikwerda (*Otten/Sparkasse*); Hof 's-Hertogenbosch 7 november 2005, *JBPr* 2006/36, m.n.t. Linssen & Van Rijswijk.
- [26] Naar mijn mening klaagt A.J. van den Berg alleen al daarom ten onrechte in zijn publicaties in *Journal of International Arbitration* Vol. 27 Issue 2 en Vol. 28 Issue 6 (gebaseerd op zijn opinies ten behoeve van Rosneft's cassatieberoep en Rosneft's klacht tegen de Nederlandse Staat bij het EHRM).
- [27] Zo moet het arrest van het Hof in *Yukos Capital/Rosneft* volgens mij ook worden geïnterpreteerd. Omdat het arrest van het Hof in *Yukos Capital/Rosneft* geen beschikking inhoudt op een tegenverzoek tot erkenning van een buitenlandse vernietiging (Alleen indien zou worden aangenomen dat een procedure voor de erkenning van een buitenlands vernietigingsvonnis kan worden gecombineerd met de procedure van art. 1075 Rv èn dat het appelverbod tevens ziet op een weigering van erkenning van het vernietigingsvonnis, zou gelden dat die weigering direct kracht van gewijsde heeft en een latere poging om de buitenlandse vernietiging te doen erkennen niet-ontvankelijk moet worden verklaard. Uit het procedureverloop zoals omschreven in de beslissingen inzake *Yukos Capital/Rosneft* blijkt dat daarin geen sprake is geweest van een tegenverzoek of vordering tot erkenning van de buitenlandse vernietiging, althans dat het beroep op art. V lid 1 onder e Verdrag van New York daarin niet als zodanig is opgevat.), geldt bovendien dat de Hoge Raad Rosneft terecht niet-ontvankelijk heeft verklaard.
- [28] Vgl. de situatie waarin een Nederlands of buitenlands vonnis in Nederland ten uitvoer wordt gelegd en in hoger beroep wordt vernietigd; MO/EV II, *Kamerstukken II* 1963/64, 7179, nr. 9, § 14 ; HR 13 januari 1995, *NJ* 1997/366 (*Ontvanger/Bos*).
- [29] Overigens gaan het Conceptwetsvoorstel in art. II onder DDD lid 7 , voor toevoeging van een lid 8 aan art. 1065 Rv, en de concepttoelichting daarop ervan uit dat het exequaturverzoek in eerste instantie door de v.zr. wordt beoordeeld en dat het asymmetrisch

appel in de procedure ex art. 1062 Rv niet wordt afgeschaft. Ook gaat het Conceptwetsvoorstel er in art. II onder WW, voor toevoeging van lid 8 aan art. 1060 Rv, vanuit dat 'de mogelijkheid tot tenuitvoerlegging' kan worden opgeschort door de vzr.

- [30] Zie de noten bij het arrest van de Hoge Raad inzake *Yukos Capital/Rosneft* van H.J. Snijders in *NJ* 2012/55 en J.J. van Haersolte-van Hof in *TvA* 2011/9 en de concept MvT 2012, p. 5.
- [31] Uitgaande van een kans van 50% dat een schot raak is, is de kans op een prijs in het 1e geval 87,5% $((1-(0,5 \times 0,5 \times 0,5)) \times 100)$ en in het 2e geval slechts 25% $(0,5 \times 0,5 \times 100)$.
- [32] Art. 1076 Rv lijkt – behoudens vergaande gelijkshakeling met de procedure van art. 1075 Rv jo. het Verdrag van New York – veroordeeld tot een marginale rol. In vgl. met de procedure ex art. 1075 Rv en het Verdrag van New York zijn de nadelen van de procedure ex art. 1076 Rv in de huidige vorm voor de verzoeker vrijwel altijd groter dan de voordelen (lichter bewijsvereiste; schorsing in het buitenland mag geen effect hebben). Art. 1076 Rv houdt immers onder meer geen discriminatieverbod in.
- [33] Eerder voorgesteld in P. Sanders, *Het Nederlandse Arbitragerecht: nationaal en internationaal*, Deventer: Kluwer 2001, p. 174 en A.J. van den Berg, R. van Delden & H.J. Snijders, *Arbitragerecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 126.

Alle (auteurs-)rechten op dit document berusten bij Wolters Kluwer Nederland B.V. of haar licentiegevers en worden uitdrukkelijk voorbehouden. Dit document is gegenereerd op 29-03-2016. Kijk voor meer informatie over de diensten van Wolters Kluwer op www.wolterskluwer.nl